ŽURNALISTIKOS IR KNYGOTYROS ENCIKLOPEDIJŲ TERMINAI

1997 m. pabaigoje beveik tuo pačiu metu pasirodė du enciklopediniai leidiniai: Vilniaus universiteto Žurnalistikos instituto parengta „Žurnalistikos enciklopedija“[1] (toliau – ŽE) ir šio universiteto Knygotyros katedros parengtas knygotyros enciklopedinis žodynas[2] (toliau – KEŽ). Pastarasis leidinys išleistas pagal Pirmosios lietuviškos knygos 450 metų sukakties minėjimo valstybinę programą. Abi knygos išleistos labai gražiai.

Leidinių apimtis gerokai skiriasi: KEŽ sudaro 2006 abėcėlės tvarka išdėstyti įvairūs straipsniai, iš kurių 1035 (apie pusę) yra šios srities terminų aiškinimai, o ŽE apima apie 6000 straipsnių, iš kurių terminų aiškinimų yra atitinkamai daugiau. Šiame straipsnyje ir aptarsime abejonių keliančius terminus (neimdami jų apibrėžimų, nors jie anaiptol ne be priekaištų), pateiktus minėtuose leidiniuose.

Naudojimąsi šiomis enciklopedijomis apsunkina tai, kad abi jos nekirčiuotos. Dėl šios priežasties dažnas skaitytojas gali susidurti su terminų, ypač tarptautinių, kurie sudaro didelę šiuose leidiniuose esančių terminų dalį, kirčiavimo keblumais. Taip pat ne prie visų tarptautinių terminų nurodyta jų kilmė, pvz.: *autografija* (ŽE 44); *autotipija* (ŽE 45); *fotopeizažas, fotoportretas, fotorecenzija* (ŽE 136); *fotoreduktorius, fotoreportažas, fotoreporteris* (ŽE 137); *interliniažas* (KEŽ 132); *korpusas* (KEŽ 204); *tekstologija* (KEŽ 365); *tipografas, tipografija* (ŽE 522); *tripleksas* (ŽE 526) ir kt. Pastebėta gera KEŽ nuostata – jei sąvoka pavadinama tarptautiniu ir lietuvišku terminu, dažniausiai pirmenybė teikiama lietuviškajam (jis rašomas pirmuoju; be to, mažiau teiktini ar retesni tarptautiniai terminai pateikiami su nuorodomis į lietuviškus terminus). Tačiau pasitaiko kai kurių netikslumų bei nevienodumų. Pavyzdžiui, pateikiamas terminas *spaudas* (p. 339) (be tarptautinio *štampas* sinonimo) ir nurodomos 3 jo reikšmės, o toliau einančiam terminui *štampas* (p. 360) pateikiamas

[1] Žurnalistikos enciklopedija. V.: Pradai, 1997. 606 p.
[2] Knygotyra: Enciklopedinis žodynas. V.: Alma littera, 1997. 413 p.

sinonimas *spaudas* ir apibrėžimas, dubliuojantis (tik nekonkretinantis) anksčiau pateikto termino *spaudas* 1-osios reikšmės aiškinimą. Prie termino *defisas* prirašytas lietuviškas terminas *brūkšnelis* (p. 87), bet pastarasis atskirai net neiškeliamas. Tuo tarpu mūsų rašybos terminijoje tikrasis terminas yra tik *brūkšnelis*. Terminas *bilingvistinis leidinys* (p. 67) turi nuorodą į terminą (teiktinesnį sinonimą) *dvikalbis leidinys*, tačiau terminas *trilingvistinis leidinys* (p. 372) tokios nuorodos neturi; jo straipsnyje esantis *trikalbis leidinys* pateiktas ne kaip sinonimas, o kaip reikšmės aiškinimas. Taip pat šalia termino *šarnyras* (p. 356) būtinas ir lietuviškas žodis *lankstas*. Plačiau reikėtų pakalbėti apie ŽE terminų sinonimiją. Dėmesį reikėtų atkreipti į porą su sinonimais ir jų pateikimu susijusių dalykų. Pirma, nors šioje enciklopedijoje kartais taip pat bandoma pirmenybę teikti lietuviškiems terminams, tačiau daug dažnesni atvejai, kai šalia tarptautinių (ar su tarptautiniu dėmeniu) terminų turėtų būti pateikiami ir lietuviški sinonimai, pvz.: *adapteris* (p. 9) – *garso ėmiklis*; *definicija* (p. 101) – *apibrėžimas*; *leksikonas* (p. 269) – *žodynas*; *serveris* (p. 448) – *valdytuvas*; *skeneris* (p. 452) – *skaitytuvas*, *(nu)skaitymo įrenginys*; *multiterpė* (p. 342) – *daugialypė terpė*; *štampas* (p. 494) – *spaudas*; *videomagnetofonas* (p. 555) – *vaizdo magnetofonas* ir kt. Beje, ŽE gal ir nederėtų siūlyti neprigijusio termino *vertiklis* kaip lietuviško sinonimo terminui *modemas* (p. 334), nors šalia pastarojo skliausteliuose ir parašyta *angl. modem – vertiklis*. Antra, ŽE esantys terminų sinonimai, kaip ir pagrindiniai terminai, spausdinami pusjuodžiu šriftu ir, priklausomai nuo santykio su didžiosiomis raidėmis spausdinamu pagrindiniu terminu, didžiosiomis arba mažosiomis raidėmis (čia tik reikėtų pridurti, kad terminai *hektografas, hektografija* (p. 161) nėra sinonimai). Tačiau neretesni atvejai, kai sinonimas kažkodėl priskiriamas prie termino reikšmės aiškinimo, t.y. tarptautinis terminas aiškinamas lietuvišku sinonimu arba atvirkščiai.

Kaip jau buvo sakyta pradžioje, ŽE pateikta daug naujausios informacijos, taip pat ir naujų terminų (įtrauktas ir naujadaras *žiniasklaida* (p. 584)). Tačiau tarp jų pasitaiko ir nevartotinų svetimybių, pvz.: *b r i f i n g a s* (= *trumpas pasitarimas*, *trumpa spaudos konferencija*) (p. 73); *d a i d ž e s t a s* (= *(periodikos) apžvalga; santraukos*

(p. 93; KEŽ 84); *k o n t e n t i n ė* (= *turinio*) *analizė* (p. 241); *m i k š e r i s* (= *keitiklis*) (p. 329) ir kt. Kai kuriuos šių terminų (pvz., *daidžestas*) Valstybinė lietuvių kalbos komisija yra priskyrusi prie didžiųjų kalbos klaidų. Tiesa, kai kurios iš šių svetimybių pateiktos su nuoroda *žr.* (tuo gal norėta parodyti jų neteiktinumą), tačiau neteiktinus terminus įprasta žymėti pažyma *ntk.* (taip yra ir KEŽ), o nuoroda tik nurodomas teiktinesnis sinonimas. Šioje enciklopedijoje, taip pat ir KEŽ pasitaiko ir nenaujų taisytinų svetimybių, pvz.: *a b z a c a s* (= *įtrauka, pastraipa*) (ŽE 9); *e k s l i b r i s* (= *ekslibrisas*) (KEŽ 97); *f o r z a c a s* (= *priešlapis*) (ŽE 133; KEŽ 107); *h a r t a s* (= *kiečius*) (ŽE 161; KEŽ 124); *k o l o n t i t u l a s* (= *puslapinė antraštė*) (KEŽ 201); *f a l c a s* (= *lankstė*) (ŽE 262); *f a l c a v i m a s* (= *lankstymas*) (ŽE 262); KEŽ 105); *r a p i d a s* (= *greitasis fonogramų perrašymas; greitasis filmavimas*) (ŽE 418); *p r e p r i n t a s* (= *būsimo leidinio atspaudas*) (ŽE 401; KEŽ 298); *r e p r i n t a s* (= *perspaudas*) (ŽE 425; KEŽ 310); *t o n f i l m a s* (= *garsinis filmas*) (ŽE 524) ir kt.

Šalia kai kurių šnekamosios kalbos profesionalizmų (pvz., *bobutė* (ŽE 69); *šviežiagalvis* (ŽE 498)) pastebėta ir semantiškai netikslių terminų, pvz.: *a p m i r i m a s* (= *nuslopimas*) (ŽE 28); *m e t i n i n k a s* (= *metraštis, metinis leidinys*) (ŽE 325; KEŽ 257); *s p a u d o s r e p e r t u a r a s* (= *spaudos visetas*) (KEŽ 343) ir kt.

Dalies ŽE pateiktų sudėtinių terminų rūšiniai dėmenys turėtų turėti įvardžiuotines formas, pvz.: *a d e k v a t u s, a u t o r i z u o t a s, l a i s v a s* (= *adekvatusis, autorizuotasis, laisvasis*) *vertimas* (ŽE 554); *k i e t a s* (= *standusis*) *diskas* (ŽE 222); *o f i c i a l u s* (= *oficialusis*) *laikraštis* (ŽE 364); *š v i e s u s, j u o d a s, s i a u r a s, n o r m a l u s, p l a t u s, t i e s u s* (= *šviesusis, juodasis, siaurasis, normalusis, platusis, tiesusis*) *šriftas* (ŽE 494) ir kt. Antra vertus, hipernormalizmais reikėtų laikyti įvardžiuotinių formų rašymą KEŽ tokiais atvejais, kaip antai: *n e m o k a m a s i s* (= *nemokamas*) *leidinys* (p. 271); *n u p i g i n t o j i* (= *nupiginta*) *knyga* (p. 274) ir kt. Taip pat kai kada vietoje rūšinį dėmenį pavadinančio įvardžiuotinio būdvardžio derėtų vartoti būdvardį su priesaga *–inis, –inė*, pvz.: *p a k a r t o t a s i s* (= *pakartotinis*) *leidimas* (ŽE 374); *p e r f o r u o t o j i* (= *perforacinė*) *juosta* (KEŽ 288); *p e r s p e k t y v i o j i* (= *perspektyvinė*) *bibliografija* (KEŽ

290); *retrospektyvioji* (= *retrospektyvinė*) *bibliografija* (KEŽ 312) ir pan. Tačiau neretai ir minėtos priesagos būdvardžius, esančius sudėtiniuose terminuose, reikėtų keisti daiktavardžio kilmininku, pvz.: *autorinė* (= *autoriaus*) *teisė* (ŽE 45); *leidybinė* (= *leidybos*) *firma* (KEŽ 215); *leidybinė* (= *leidybos*) *organizacija* (ŽE 267); *leidybinė* (= *leidybos*) *teisė* (ŽE 267); *leidybiniai* (= *leidybos*) *duomenys* (ŽE 267; KEŽ 215) ir kt.

Nors čia mūsų minėti terminologiniai netikslumai yra nedideli, bet jų lengvai buvo galima ir išvengti.

Nijolė BANEVIČIENĖ